

УДК 371. 1:241(477)

А. О. Кирийчук

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ МИЛОСЕРДЯ УЧНІВ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано суть поняття «педагогічні умови» та окреслено основні педагогічні умови виховання милосердя в учнів середнього шкільного віку загальноосвітньої школи України.

Ключові слова: педагогічні умови, виховання милосердя, учні середнього шкільного віку, загальноосвітня школа.

В статье проанализировано сущность понятия «педагогические условия» и очерчено основные педагогические условия воспитания милосердия учеников среднего школьного возраста общеобразовательной школы Украины.

Ключевые слова: педагогические условия, воспитание милосердия, ученики среднего школьного возраста, общеобразовательная школа.

The article analyses the nature of the notion of «pedagogical conditions» and outlines the main pedagogical conditions of cultivating charity among secondary school pupils in Ukraine.

Keywords: pedagogical conditions, charity cultivation, teenagers, school of general education.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства проблема виховання милосердної людини набула особливої актуальності. Виникає потреба у розвитку морально вихованої особистості, здатної відчувати чуже страждання як власне та прощати образи й кривди, завдані іншими. Особливо зараз, коли все частіше можна зустріти жорстокість і насильство, повну байдужість та відчуження людей один від одного.

Тому перед загальноосвітньою школою, а зокрема перед вчителем, стоїть завдання підготовки відповідального доброзичливого громадянина, здатного до співчуття, безкорисливої допомоги для навколишніх. Вирішальна роль тут належить правильно організованому вихованню. Адже який моральний досвід здобуде підліток, такою й буде формуватися його особистість, яка суттєво вплине на майбутній розвиток українського суспільства та нашої держави в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджувана нами проблема знайшла відображення у працях Л. І. Божович [1], Л. С. Ощепкової, В. А. Шутової [9], М. М. Фіцули та інших, у яких виявляється сутність основних понять дослідження, вказуються способи подальшого розвитку принципів, змісту, умов, методів морального виховання.

Проведений аналіз джерельної бази дав можливість констатувати, що на сьогодні нагромаджений певний досвід виховання милосердя у підростаючого покоління. Незважаючи на посилену увагу науковців до цієї проблеми, виховання милосердя у підлітків має неабияку зацікавленість.

Метою дослідження є обґрунтування педагогічних умов виховання милосердя в учнів середнього шкільного віку загальноосвітньої школи України.

Виклад основного матеріалу. Виховання милосердя та формування моральних цінностей у школярів відбуватиметься більш ефективно при створенні спеціального комплексу педагогічних умов.

Перш за все визначимо суть поняття «педагогічні умови». До визначення цього терміна існує кілька підходів.

У філософському словнику поняття «умова» трактується як середовище, в якому перебувають і без якого не можуть існувати: «те, від чого залежить щось інше (що обумовлюється); суттєвий компонент комплексу об'єктів (речей, їх станів, взаємодій), із наявності якого з необхідністю впливає існування такого явища» [8, с. 707].

У психології досліджуване поняття, як правило, представлено в контексті психічного розвитку і розкривається через сукупність внутрішніх і зовнішніх причин, що визначають психологічний розвиток людини, що прискорює або уповільнює його, впливаючи на процес розвитку, його динаміку і кінцеві результати [4, с. 270-271].

Педагогічний словник трактує це поняття як зовнішній чинник, який істотно впливає на педагогічний процес, тією чи тією мірою свідомо сконструйований педагогом, який припускає, але не гарантує певний результат [5].

Сучасні науковці визначають педагогічні умови як обставини, фактори, сукупність мір, від яких залежить ефективність педагогічного процесу. Н. Стерхова та Н. Іпполітова розглядають педагогічні умови як один із компонентів педагогічної системи, що відображає сукупність можливостей освітньо-

го та матеріально-просторового середовища, що впливають на особистісний та процесуальний аспекти цієї системи і забезпечують її ефективне функціонування та розвиток [3, с. 11].

У своєму дослідженні ми розуміємо педагогічні умови як сукупність необхідних заходів, що сприяють успішності вихованню милосердя в учнів середнього шкільного віку.

Отже, на основі проведеного науково-методичного та теоретичного аналізу проблеми нашого дослідження ми визначили такі педагогічні умови виховання милосердя школярів загальноосвітньої школи: урахування вікових особливостей учнів; підготовка вчителя до ефективного виховання милосердя підлітків; використання методів навчання, що сприяють милосердному вихованню підлітків.

Першою педагогічною умовою виховання милосердя учнів середнього шкільного віку ми вважаємо урахування їхніх вікових та індивідуальних особливостей. Вчені в галузі педагогіки виявили, що в різні вікові періоди існують неоднакові можливості для морального виховання.

Орієнтація на особистісний підхід у вихованні милосердя підлітків, розвиток кожного з них як індивідуальної особистості є визначальними, провідними.

Вікові особливості, згідно з визначенням, прийнятим у психології, це – специфічні властивості особистості індивіда, його психіки, що закономірно змінюються в ході зміни вікових стадій розвитку.

Середній шкільний вік – перехідний від дитинства до юності. Він збігається з навчанням у школі другого ступеня (V – IX класи) і характеризується загальним піднесенням життєдіяльності та глибокою перебудовою всього організму. Період надзвичайно складний як для самого підлітка, так і для навколишніх.

У підлітковому віці продовжує розвиватись нервова система. Зростає роль свідомості, поліпшується контроль кори головного мозку над інстинктами й емоціями. Однак процеси збудження все ще переважають над процесами гальмування, тому для підлітків характерна підвищена збудливість.

Характерна риса уваги учнів середнього шкільного віку – її специфічна вибірковість: цікаві уроки чи цікаві справи надзвичайно захоплюють підлітків, і вони можуть довго зосереджуватися на одному матеріалі чи явищі. Однак легка збудливість, цікавість до надзвичайного, яскравого часто є причиною мимовільного перенесення уваги.

У підлітковому віці здійснюються суттєві зрушення в розумовій діяльності. Мислення стає більш систематизованим, послідовним, зрілим. Поліпшується здатність до абстрактного мислення, змінюється співвідношення між конкретно-образним і абстрактним на користь останнього. Мислення підлітка набуває нової риси – критичності [2].

У період підліткового віку моральні уявлення та почуття дитини значно розширюються, поглиблюються і збагачуються.

У цей період питання, пов'язані з нормами і правилами суспільної поведінки та нормами взаємостосунків людей одні з одними, стають в центрі уваги. У підлітків починають складатися відносно стійкі і незалежні від випадкових впливів («автономні») моральні погляди, судження й оцінки. Але разом з тим мораль підлітка виявляється ще недостатньо стійкою в тому сенсі, що не має стійкості в його моральних переконаннях; вона не формується ще в моральний світогляд (що складає специфіку старшого шкільного віку), а тому може відносно легко змінюватися під впливом загальної думки друзів [1, с. 245-246].

Процес виховання милосердя, спрямований на розвиток усіх дітей, повинен бути побудований так, щоб забезпечити оптимальний розвиток кожної дитини, виходячи з її індивідуальності.

Отже, розглянувши вище вказані особливості учнів середнього шкільного віку, варто зазначити, що педагог обов'язково повинен враховувати рівень розвитку кожного учня, його риси характеру й на практиці застосовувати принцип індивідуалізації навчання.

Наступна педагогічна умова – підготовка вчителя до ефективного виховання милосердя підлітків. Знання моральних норм є передумовою моральної поведінки, але одних знань не достатньо. Для вирішення цієї проблеми вчителю потрібні не тільки знання своїх предметів і методика їх викладання, але й уміння спрямувати свою діяльність на моральне виховання милосердних якостей підлітків.

Виховна робота з школярами середнього віку – найважливіше й найскладніше з нинішніх завдань. Педагогам необхідно глибоко осмислити особливості розвитку і поведінки сучасного підлітка, вміти поставити себе на його місце в надзвичайно складних і суперечливих умовах реального життя. Це вірний шлях подолання прогресуючого поки що відчуження підлітків від учителів, школи, суспільства. Учень середнього шкільного віку цілком спроможний зрозуміти аргументацію, переконатися в її обґрунтованості, погодитися з розумними доведеннями [2].

В. О. Сухомлинський говорив про те, що необхідно займатися моральним вихованням дитини, вчити «вміння відчувати людину». Також він зазначав: «Ніхто не вчить маленьку людину: «Будь байдужим до людей, ламай дерева, потопчи красу, вище за все став свою особистість». Уся справа в одній, дуже важливій закономірності морального виховання. Якщо людину вчать добру – вчать уміло, розумно, наполегливо, вимогливо, у результаті буде добро. Вчать злу (дуже рідко, але буває і так), у результаті буде зло. Не вчать ні добру, ні злу – все одно буде зло, тому що і людиною його треба зробити» [6, с. 170].

У класичній педагогіці вказано на таку закономірність, як залежність становлення особистості школяра від особистості учителя. Наприклад, К. Д. Ушинський стверджував, що «тільки особистість може впливати на розвиток і становлення особистості... Ніякі статuti і програми, ніякий штучний організм закладу... не зможе замінити особистості у справі виховання» [7, с. 191].

Отже, здатність до милосердя в учня може виховати і розвинути учитель своїм власним прикладом.

Залежно від того, що вклав педагог у душу учня в цьому віці, буде залежати, як він будуватиме свої відносини з навколишнім у майбутньому.

Наступна педагогічна умова – використання інтерактивних методів навчання, що сприяють вихованню милосердя учнів середнього шкільного віку.

Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес організований таким чином, що практично всі учні виявляються залученими в процес пізнання, вони мають можливість розуміти й висловлюватися з приводу того, що вони знають і думають. Спільна діяльність учнів у процесі пізнання, засвоєння навчального матеріалу означає, що кожен робить свій особливий індивідуальний внесок, іде обмін знаннями, ідеями, способами діяльності.

Причому, відбувається це в атмосфері доброзичливості та взаємної підтримки, що дозволяє не тільки отримувати нове знання, але й розвиває пізнавальну діяльність і навички взаємодії.

При інтерактивному навчанні не може бути домінування одного учасника навчального процесу над іншими, однієї думки над іншою, а учні вчаться бути демократичними, критично мислити, приймати продумані рішення, спілкуватися зі своїми однокласниками. Основними складниками інтерактивних уроків є інтерактивні вправи та завдання, які виконують учні.

Отже, інтерактивні методи є ефективними при здійсненні виховання милосердя учнів середнього шкільного віку, адже надають можливість створити принципово нові виховні ситуації як основи для педагогічної взаємодії на засадах особистісно-зорієнтованого підходу.

Висновки. Таким чином, на основі результатів дослідження ми з'ясували суть поняття «педагогічні умови» та окреслили основні педагогічні умови, що сприятимуть успішному вихованню милосердя в учнів середнього шкільного віку загальноосвітньої школи України.

Література:

1. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – СПб. : Питер, 2008. – 398 с.
2. Зайченко І. В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / І. В. Зайченко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/17000308/pedagogika/pedagogika_-_zaychenko_ib
3. Ипполитова Н., Стерхова Н. Анализ понятия «педагогические условия»: сущность, классификация / Н. Ипполитова, Н. Стерхова // General and Professional Education. – 2012. – №1. – С. 8-14.
4. Немов Р. С. Психология : словарь-справочник : в 2 ч. / Р. С. Немов. – М. : Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – Ч. 2. – 352 с.
5. Педагогічний словник / відп. ред. М. Д. Ярмаченко, підгот. Н. Б. Копиленко. – К. : Пед. думка, 2001. – 516 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : В 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1997. – Т. 4. – 546 с.
7. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения: В 6-ти т. / сост. С. Ф. Егоров. – Т. 1. – М. : Педагогика, 1998. – 416 с.
8. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
9. Шутова В. А. Педагогические условия воспитания милосердия у детей младшего возраста: дис. ... канд. пед. наук / В. А. Шутова. – Смоленск, 1999. – 214 с.